

Que la fraternitat vingui a socórrer la ciutadania

Anna Jolonch i Anglada

Cap de recerca de la Fundació Jaume Bofill i autora de *L'exclusió social. Dels marges al cor de la societat* (Barcelona, Fundació Lluís Carulla-ESADE, 2008).

QUÈ HI HA DE FRÀGIL EN EL COR DE LA SOCIETAT? Quan la bretxa social s'eixampla i veiem com augmenten les desigualtats, és el manteniment de la unitat social i la certesa de pertànyer a una mateixa societat el que està en qüestió. Les desigualtats extremes i els perills de fractura social són l'expressió d'una societat a dues velocitats. Com si d'una centrifugadora es tractés, la societat expulsa. N'hi ha que queden fora, relegats als marges i havent de dedicar la vida a sobreviure. Són aquells als qui no els queda altra forma de vincle o de lligam social que el de l'assistència o la beneficència. Són vides al marge, els prescindibles del progrés i la cursa de la globalització econòmica.

L'espai comú, el que ens fa parlar d'un *nosaltres*, va encongint les seves fronteres, i cada cop són menys els que es senten en lloc segur. Com si del joc de les cadires es tractés, no sabem qui serà el proper que serà expulsat del cercle. La lluita d'espais s'acarnissa entre els qui encara són dins i els qui queden fora, mentre els sense-lloc empenyen perquè se'ls deixi entrar. Perquè si alguna cosa tenen en comú els qui anomenem i etiquetem sota la categoria d'«exclusió social» és el sentiment subjectiu que se'ls fa fora.

La desafilació social és aquest esfilagarsament dels vincles que creaven l'espai comú, en un procés que ens condueix a la fragmentació social i a l'atomització. Sorgeixen noves expressions de la invalida-

ció social: les vides sobrerres, els sense lloc o els no necessaris. El tren de la globalització econòmica deixa molta gent enrere i segueix la seva cursa a una velocitat imparable. Els viatgers senten l'amenaça de ser els qui es veuran forçats a baixar a la següent parada. Què pot aturar el tren? Quina nova forma de sentit o de vincle social pot relligar el que s'ha esfilagarsat? Quin nou ciment per a la cohesió social? Quina nova forma de filiació? On neix avui el sentit del viure junts? Quin viatge ens espera?

Aquestes són les preguntes que em porten a escriure aquest article. Les situacions de pobresa, de desigualtat, de discriminació, ens plantegen sobretot interrogants ètics. Faig aquí un abordatge de la problemàtica des del mateix cor que la genera: la pèrdua de sentit del vincle social que ens fa ser una societat interdependent i no una societat d'individus aïllats, llençats a la seva pròpia sort. La pobresa i l'exclusió són la cara més dolorosa i extrema de l'immens espai de vulnerabilitat, d'abandó, de manca de lligams en el nostre món. Amb la crisi del treball com a gran integrador social veurem com es dibuixa un nou panorama social que genera inseguretat i incertesa. A continuació explorarem com hi ha tot un món de relacions afectives i de proximitat on la provisionalitat del vincle passa a ser el valor predominant. La xarxa de protecció social oficial i el teixit social de proximitat es deixaten. L'actual panorama social, doncs, es plasma en la lluita d'espais i reclama renovar la solidaritat. Refer el sentit del viure junts. La fraternitat ha de socórrer la ciutadania. Hi ha novetat enmig del panorama de desert. Hi ha noves formes de solidaritat que recuperen el valor de la cura de l'altre, de l'espai comú i de tot allò que genera un vincle de pertinença: el sentit del viure junts.

Fixar la mirada en el cor de la societat

La globalització ha creat noves oportunitats sense precedents per a alguns i d'altres han quedat enrere. O al costat. Al marge. En tot cas, en un espai altre. Hi ha una vulnerabilitat que moltes vegades

Les figures del *treballador o treballadora pobres* també són la imatge de la *descol·lectivització*, la manca de solidaritat i l'individualisme que han passat a formar part del món de l'empresa.

s'identifica o s'expressa amb ser arraconats, expulsats per una força major de caràcter estructural. Hi ha qui parlarà dels naufrags de la història, de les víctimes del progrés econòmic. Però la complexa i moderna maquinària que genera tanta pobresa no té rostre. No hi ha noms concrets a qui exigir responsabilitats. Sempre és impersonal, difícilment imputable a una voluntat o a una decisió presa en un moment concret per algú clarament identificable. Tot i que les seves conseqüències sí que tenen rostre humà.

La imatge més reconeguda i acceptada de la nostra societat és dividida en tres zones. Primera, la *zona d'integració*, la d'aquells qui tenen un treball estable i suports familiars i relacionals forts. Segona, la *zona de vulnerabilitat*: la del treball precari, l'atur i les situacions relacionals inestables. Tercera, la *zona d'exclusió*: la de les ruptures, del trencament de lligams, i en la qual poden caure els vulnerables i fins i tot els integrats. La imatge de les tres zones vol insistir en la idea de procés, que s'ha de poder analitzar i descriure per mesurar les dinàmiques que travessen el conjunt de la societat i que tenen el seu origen en el centre i no en els marges de la vida social. Quan pensa en el centre, el sociòleg Robert Castel, recentment desaparegut, es refereix fonamentalment a les polítiques econòmiques i d'empresa que tenen efectes molt forts ens termes de desestabilització social i producció de l'exclusió.

	ZONA D'EXCLUSIÓ	ZONA VULNERABLE	ZONA D'INTEGRACIÓ
DRETS SOCIALS	Exclusió laboral Economia de subsistència	Treball precari	Treball estable
RELACIONS	Aïllament social	Relacions inestables i endogàmiques	Relacions sòlides i exogàmiques
SENTIT	Invalidació social	Dificultat de ser subjecte	Fort sentit vital -subjecte

En el decurs d'una vida, les persones passen d'un estat a l'altre. I, per aquesta idea de recorregut, Castel prefereix parlar de *desafiliació* més que d'*exclusió*. I és que la *desafiliació* inclou en el seu concepte la idea de procés, contràriament a la noció d'*exclusió*, que és estàtica. Decantar-se -com feia el sociòleg francès- pels termes de *precarietat*, *vulnerabilitat*, *desafiliació*..., en detriment d'altres que els poden substituir de manera aproximativa, com ara *pobresa*, *marginació*, *desviació*, *exclusió*, permet suggerir que estem davant de processos més que d'estats, i potser també —si som optimistes— permet dotar-nos, gràcies a aquesta posada en perspectiva dinàmica, d'eines més apropiades per tal d'intervenir-hi abans que la inestabilitat de la situació es petrifiqui en forma de destí.

La noció de *desafiliació*, l'augment de la vulnerabilitat i les dificultats per establir noves formes de vincle social es troben al cor de la problemàtica de l'*exclusió*, que va molt més enllà que els qui considerem exclosos. L'emergència d'una vulnerabilitat de masses qüestiona la idea d'una pobresa residual i de la recuperació dels exclosos del progrés, idees que han orientat i segueixen orientant moltes de les accions i polítiques socials. La vulnerabilitat i la fragilitat socials desborden la simple *exclusió*.

Cal continuar reivindicant la redistribució de la riquesa i la justícia social, però el panorama del segle XXI posa al centre la fraternitat, sense la qual no es podrà salvaguardar la ciutadania.

La crisi del gran integrador social

Quan, davant de la multiplicitat de circumstàncies, se cerquen aspectes comuns que siguin transversals al fenomen de l'exclusió, apareixen els dos grans vectors que ajuden a entendre què està passant:

- a) La precarietat i la desaparició de llocs de treball.
- b) La fragilitat en les relacions i els lligams socials.

El treball ha estat el gran integrador social. El treball ordenava la resta de la vida i era l'àmbit més important per a la integració social i l'èxit personal. Aquest és el model que es va extingint sense que es generin d'altres formes de vincle social fort —i de sentit. El model anterior no era un model sense ombres. Hi havia múltiples formes de conflictes socials. L'explotació, les vagues obreres i les lluites sindicals i de classe eren al cor de la qüestió social. No era tampoc un model sense contradiccions.

En el nou panorama social el conflicte es perd, no hi ha consciència de classe ni projecte o visió de futur entre els qui viuen les noves formes d'exclusió. Les reivindicacions són substituïdes per la desafiliació; l'explotació, per la segregació, i la lluita de classes, per la lluita d'espais. El món es torna depredador. La línia divisòria entre competidor i company de feina es torna difusa. Richard Sennett parla de la corrosió del caràcter i es pregunta per la possibilitat de construir un caràcter ètic enmig de la crisi de valors i un clima que genera hipercompetitivitat, un clima d'inestabilitat, provisionalitat i incertesa amb vista al futur. La inseguretat social, la pèrdua de certeses i la individualització dels riscos són alguns dels trets del nou panorama de la globalització econòmica. La perifèria urbana és la nova expressió de la qüestió social on apareixen els fantasmes de la inutilitat, la desqualificació i la pèrdua de proteccions. La vida dels joves es carac-

teritza per la inestabilitat i els projectes de futur que es desdibuixen.

Veiem, així mateix, com l'estat benefactor deixa de ser una evidència i comença a trontollar a partir del moment en què créixer econòmicament i produir més ja no és sinònim d'augmentar les plantilles de treballadors i treballadores. En aquest context es genera un discurs que fa els treballadors «prescindibles» i que a la llarga farà que deixi de tenir sentit el cost fiscal i econòmic que suposa continuar mantenint una solidaritat i una seguretat col·lectives.

Aquests canvis posen en perill alguns dels drets laborals que han estat un guany fruit de molts anys de reivindicacions i lluites dels moviments obrers i sindicals. Les noves modalitats laborals són el treball autònom, el treball a temps parcial, el treball temporal, la subcontracció i una combinació de les diverses formes en la figura de la mateixa persona treballadora. Els treballadors i, en especial, la figura del *treballador o treballadora pobres* també són la imatge de la *descol·lectivització*, la manca de solidaritat i l'individualisme que han passat a formar part de la cultura de la competitivitat que predomina en el món de l'empresa. Els mateixos sindicats veuen com es desinflen les seves llistes d'afiliats i es fa insignificant la seva representació dels col·lectius més vulnerables: els joves, les dones, els aturats i els immigrants. Els treballadors més joves, amb contractes precaris, els aturats, les treballadores a temps parcial, aquells qui tenen contractes temporals i els qui no tenen contracte difícilment s'afiliaran o actuaran col·lectivament.

La pèrdua de proteccions socials vinculades al treball deixa les persones lliurades a si mateixes. Persones que en d'altres moments han estat plenament integrades es troben de sobte a les cues dels serveis socials, cercant sortides entre la solidaritat de veïns i de les entitats socials. Quan la protecció deixa d'estar assegurada pel treball, la reivindicació hauria de concentrar-se a protegir la persona. Una protecció de mínims que li asseguri la cobertura de les necessitats més bàsiques i el dret de ciutadania.

Perquè el que està en qüestió és el dret a ser ciutadà. Aquesta és la lluita que s'endega —al costat d'altres iniciatives— amb la campanya de la Iniciativa Legislativa Popular per una renda de ciutadania, que és una forma clara de combat alhora contra la pobresa i per la igualtat de drets bàsics entre ciutadans.

La fraternitat introdueix una altra racionalitat: recupera per a la ciutadania la centralitat del subjecte, de la donació personal i la incondicionalitat.

La fragilitat dels vincles

Des de la perspectiva de la inserció per mitjà del treball, hem constatat que s'ha fet el pas de l'estabilitat a la *precarietat*. En el món de les relacions afectives i socials, al seu torn, s'ha passat de l'estabilitat a la *provisionalitat*. La provisionalitat ha esdevingut el valor social dominant. Hi ha més aïllament, més atomització i més dificultats per establir vincles forts i duradors: el teixit social s'esfilagarsa.

Un dels fenòmens més flagrants en el món del treball social és el nombre creixent de persones que es troben aïllades i sense més vincles que els de l'assistència. Això es correspon probablement amb un altre fet constatable, com és l'augment de les llars unipersonals o de la monoparentalitat. La soledat, l'aïllament, són fets que es donen en l'anonimat de la gran ciutat, on els estranys poden coexistir sense deixar de ser estranys ells amb ells. L'absència de vincles porta a l'amenaça d'una ruptura, al risc d'una desafiliació respecte a les xarxes d'integració primària: diem que hi ha risc de desafiliació quan el conjunt de les relacions de proximitat que manté un individu en el marc de la seva adscripció territorial —que també és la seva adscripció familiar i social— fallen a l'hora de reproduir la seva existència i assegurar la seva integració social.

En una vida marcada per la velocitat i els ritmes accelerats de la ciutat, una de les expressions més destacades del valor de la provisionalitat és la cultura de l'efímer. La provisionalitat, la fluïdesa o la lliquiditat descrita per Zygmunt Bauman caracteritzen la vida social dels nostres dies. L'oferta de relacions i contactes és abundant, la seva fragilitat i la seva superficialitat també. Tanmateix, hi ha una ruptura del lligam social portador de sentit, aquest sentit que uneix en un projecte comú els individus i els ofereix un sentiment de pertinença comunitària. Estar lligat o compromès sense reserves no és el que es

porta ara, tampoc en les relacions més íntimes, les personals, les amoroses. El tarannà individualista s'estén al conjunt de les relacions, que passen a ser inestables, efímeres, poc compromeses.

Els relats de les persones sense llar revelen que molt sovint el que desencadena tot un procés de fragilitat són els trencaments familiars: una separació, una mort, un abandó. Les ruptures afectives i de lligams familiars són alhora la causa i la conseqüència d'altres formes de ruptura i trencament: la pèrdua del lloc de treball, del món de relacions i d'un vincle comunitari o veïnal. No hi ha un sol perfil, com no hi ha un únic procés o itinerari per dibuixar la diversitat de mecanismes, de processos que porten a no tenir un lloc. La vida al carrer és a l'extrem d'una espiral feta de ruptures i pèrdues.

Quan no hi ha aquesta primera xarxa de seguretat que és la família, les persones esdevenim enormement vulnerables als riscos socials. És el cas de moltes persones grans que viuen en la soledat i l'aïllament. També és el cas de moltes mares soles amb fills al seu càrrec. De la persona nouvinguda que no té una xarxa de relacions o cap suport familiar. La xarxa social i l'oportunitat de refer un món de relacions són el primer i el més important dels recursos que es poden oferir. En aquest sentit és cabdal el paper de les entitats socials del món associatiu, el treball del voluntariat i del veïnatge a l'hora de refer els lligams i recrear la xarxa i el suport necessaris. El valor associatiu és el de refer lligams entre els ciutadans, refer societat, refer noves formes de solidaritat, de compromís, de participació i de responsabilitat dels uns envers els altres: crear espai comú. El que està en joc són valors essencials de la vida humana i la responsabilitat ètica: la solidaritat, la cura i la sol·licitud envers l'altre.

L'exclusió social: la lluita d'espais

L'exclusió és l'expressió més crua de la lluita d'espais. Ens dibuixa un escenari de progressiva dualització entre els qui són dins i els qui són fora, i una de les característiques del ser fora són les escasses possibilitats de tornar-hi a entrar. Ser un exclòs de la societat significa,

La fraternitat ens obre a la perspectiva ètica que porta a recuperar la cura i la compassió, que són valors que naveguen contracorrent en la mar de la societat líquida.

per una raó o una altra, viure als marges, no formar part del seu conjunt ni de la dinàmica del funcionament col·lectiu, o fer-ho d'una manera molt insuficient. Les raons o els factors desencadenants expliquen l'exclusió pel fet de ser vell, jove, dona, immigrant, aturat, discapacitat, analfabet, pobre, toxicòman, membre d'una família monoparental, adolescent conflictiu, dona maltractada, malalt mental, presidiari, fracassat escolar, sense papers, sense llar, gitano, sol o aïllat... Les varietats que engloba la mateixa paraula «exclòs» són tan summament disperses que l'anàlisi difícilment pot ser gaire fina. El terme «exclusió» s'utilitza, doncs, per designar una multiplicitat de situacions de desequilibri social. A causa de la negació d'alguns dels drets més bàsics com són l'accés a l'habitatge, la formació, el treball, l'assistència sanitària, el consum... les exclusions són plurals.

L'emergència d'una vulnerabilitat de masses qüestiona radicalment la idea d'una pobresa residual. I, si la pobresa no és residual, potser convindria reorientar moltes de les accions i les polítiques socials pensades per recuperar els exclosos del progrés.

Fins ara hem insistit en la idea d'un context social en què les fronteres dels marges s'han diluït. Ja no valen les interpretacions reduccionistes centrades en les característiques i els factors individuals o familiars dels qui viuen als marges. La vulnerabilitat i la fragilitat social desborden la simple exclusió. Les persones que presenten situacions d'especial vulnerabilitat són només la punta de l'iceberg d'una societat fràgil. Per la pèrdua de sentit integrador, les grans institucions socials, com l'escola, la família o el treball, integradores per excel·lència, estan en declivi.

La riquesa principal d'un país és la seva gent i les capacitats que tenen per crear i recrear el viure junts des de la llibertat de cadascun. Així doncs, el que de veritat compta són les opcions, les oportunitats

vitals i les capacitats per triar i participar en la construcció del viure junts. Per a l'economista Amartya Sen, el desenvolupament social i econòmic ha de servir per a la construcció, no només de les capacitats individuals, sinó també de les capacitats socials. Això implica generar espais per a la creació d'un «nosaltres» on s'enforteixin les identitats i es reconguin les diversitats com a part intrínseca d'una comunitat d'interessos i de fins compartits. La responsabilitat social significa en aquest sentit apel·lar a un *nosaltres*. Aquesta perspectiva és, avui, d'enorme valor.

Des d'aquesta perspectiva ètica és urgent interrogar-nos per aquella noció tradicional de pobresa que es limita als diners i als ingressos. La pobresa és un problema que posa en qüestió la unitat de la societat precisament per la dependència d'un sector creixent de la població i el risc de dissociació social. El nucli del debat no és tant la pobresa o l'exclusió com la desigualtat d'oportunitats que arriba a consolidar una societat a dues velocitats. En l'epicentre hi ha un repte: o bé esdevenir una societat cohesionada, o bé eixamplar la bretxa social que separa els productors dels assistits, els qui participen de la vida econòmica i social i els qui en queden als marges. Si bé és cert que necessitem continuar reivindicant la redistribució de la riquesa, la justícia social i els drets de ciutadania del segle XX, també és cert que en el nou panorama social del segle XXI es posa al centre del debat el valor de la fraternitat, sense el qual no es podrà salvaguardar la ciutadania.

Renovar la solidaritat: recuperar la fraternitat

La societat té molt a veure amb la interdependència, amb allò que em lliga. Quin és el sentit d'aquest lligam? El lligam obre un horitzó, un més enllà d'un mateix com a fonament de la pròpia vida, un més enllà que és una referència externa, però que no es pot dissociar del jo perquè el jo es construeix en la relació amb l'altre i mitjançant aquesta relació. No hi ha cap persona ni cap societat que no sigui interdependent. La força paradoxal de la vulnerabilitat humana ens fa dependents i ens porta a reconèixer el que hi ha de fragilitat, de dolor,

Cal estar atents a les formes d'una *solidaritat que es renova*. Són expressions de la fraternitat, que ve a socórrer la ciutadania quan es veu amenaçada en els seus fonaments.

de fam i de necessitat de la relació i del sentiment de ser reconegut, acollit, estimat.

Més que en el valor de l'èxit a qualsevol preu, la humanitat i la felicitat es troben en la relació amb els semblants, en la trobada amb l'altre i en allò que es reconeix com a proïsme per implicació. El valor del compromís i de la gratuïtat són al cor d'aquesta comprensió de la solidaritat. Recuperar i renovar la solidaritat només es pot fer des de la consciència de la fraternitat humana.

La fraternitat i la ciutadania s'exigeixen l'una a l'altra per fer possible un món on tots hi tinguem lloc. Un món solidari. El segle XXI està canviant el paisatge social i sol·licita, en paraules de Joaquín García Roca, «que la *fraternitat* vingui a socórrer la *ciutadania*». Les tres ànimes de la ciutadania són, segons el mateix autor: la pertinença a una col·lectivitat, la participació cívica en els assumptes públics i la garantia dels drets. La fraternitat, doncs, transcendeix la lògica del dret i la justícia i ens introdueix una altra forma de racionalitat. La fraternitat recupera els valors de la incondicionalitat, la donació personal i la centralitat del subjecte.

Perquè la pregunta no pot ser defugida: com reconstruir la ciutadania en la nostra societat? Si hem de fer-ho en una perspectiva humanista, cal incorporar-hi de totes totes l'herència que vehicula la paraula *fraternitat*. Si el concepte de solidaritat ha anat adquirint un sentit tan evident, si ha esdevingut esperó de l'acció personal i horitzó de sentit comunitari, és perquè ha funcionat com un teler capaç de teixir els fils de la ciutadania en la trama de la fraternitat.

La història ens demana recuperar per avui el valor de la gratuïtat, l'entrega, la donació, la caritat en el seu sentit més noble, sense deixar de reivindicar la justícia equitativa que ha estat objecte de tantes lluites al llarg del temps.

La societat contemporània, la del coneixement i la comunicació, és també, paradoxalment, la de la manca de comunicació i una major soledat. Hem vist com es fragilitza el món de les relacions més properes. Podem viure un munt d'experiències virtuals, tenir una llarga llista d'amics i seguidors al face-book o al twitter sense tocar, olorar, abraçar ningú, ni parlar-hi. La fraternitat ens obre a la perspectiva ètica que porta a recuperar els valors de la cura i la compassió. Aquests són valors que naveguen contracorrent en la mar de la societat líquida descrita per Bauman. La pobresa és una forma de relació de dependència que molt sovint desqualifica i invalida el subjecte. L'exclusió el manté fora, i ha de fer esforços per tornar a entrar.

El descentrament d'un mateix —la donació i el compromís que ens porta a viure pels altres— ens dóna sentit i vida. El repte ètic ens porta a valorar la necessitat que tinguem cura els uns dels altres. Hi ha un univers de valors de les víctimes, dels més febles, petits i fràgils, que és d'on neix tota la força de la humanitat. En canvi, els valors predominants són uns altres: l'autonomia, la norma, la força, l'emprenedoria, la competència, l'èxit a qualsevol preu. La sol·licitud, en canvi, renova el sentit d'una vulnerabilitat comuna. En la relació i el contacte amb persones que ho han perdut tot —la feina, l'habitatge, la família, els lligams—, sorprèn el desig de reconeixement i la necessitat de sentir-se útil: «Ser algú per a algú». Moltes vegades una voluntària, un veí, els salva del tancament, d'enfonsar-se, pel fet de tenir amb qui parlar i de no morir en l'oblit. Pel fet de tenir algú que es preocupa d'ells i que els reconeix com a subjectes, que fa seva llur causa.

Hi ha signes d'esperança que neixen al mig d'aquest panorama de desert i d'abandó. Més enllà de les lluites d'espai es gesta alguna cosa nova que ens està esperant. No ens vindrà de la mà dels poderosos, dels multimilionaris que ja no necessiten els pobres per continuar viatjant en primera. Ara bé, potser sí que ens cal estar ben atents a les formes d'una *solidarietat que es renova*. En la revolta dels joves acampats a les places de les grans ciutats. Entre els veïns que es planten a la porta d'aquella família per impedir que els facin fora de casa. Entre els qui estrenen noves formes de fer política per recuperar-ne el sentit

L'ètica de la sol·licitud neix d'una perspectiva que posa al centre el valor de la cura de l'altre, de l'espai comú i de tot allò que genera un vincle de pertinença.

més noble. I en les múltiples formes quotidianes i invisibles de compromís solidari. Són les innumbrables expressions de la fraternitat. Una fraternitat que ve a socórrer la ciutadania quan aquesta, per la manca de lligams i de sentit, es veu amenaçada en els seus fonaments més sòlids.

L'ètica de la sol·licitud (Fabienne Bruguère) neix d'una perspectiva que posa al centre el valor de la cura de l'altre, de l'espai comú i de tot allò que genera un vincle de pertinença. La sol·licitud revela i regenera el sentit i el valor del compromís i la corresponsabilitat del fet de viure junts. En un món de desafiliació, la sol·licitud renova el sentit del lligam i la cohesió social i ens salva del perill de la desintegració social. S'obre un horitzó que porta a sortir d'un mateix i aboca irremediablement a plantejar la pregunta ètica, que és la de l'alteritat. Reconèixer-me en l'altre i en el que tots tenim de fred, abandó i necessitat d'estimació.

La sol·licitud que ens ve del rostre de l'altre ens situa en una altra òrbita, la de la donació i la disponibilitat gratuïtes. Permet lligar allò que és públic i allò que és privat, el que és pròxim i el que és llunyà. De crear llocs de sociabilitat, com la família i les institucions. La sol·licitud qüestiona el divorci entre la vida privada i la pública. L'ètica de la sol·licitud o de la cura assenyala la asimetria que hi ha en tota relació de cura i ens porta a valorar allò que ens lliga i ens relliga els uns als altres. Per a l'ètica de la cura, la responsabilitat és fonamental. Critica una concepció de l'organització social i política pensada d'acord amb una idea de la justícia allunyada i abstracta, que no pot pensar el lloc de les minories, els deixats de banda, els relegats als marges; una comprensió de la justícia desencarnada, que reivindica la justícia des d'un universalisme que menysprea tota diferència. L'ètica de la sol·licitud o de l'atenció a la vulnerabilitat de l'altre introdueix

una orientació moral diferent de la perspectiva de la igualtat i la justícia, del dret i l'equitat. En un món interconnectat pels interessos econòmics i de poder, necessitem un nou ciment per a refer el *nosaltres*.

El repte rau en l'alteritat, la gratuïtat, la sol·licitud. El que recrea espai comú són les entranyes, les entranyes per apropar-se, mirar, compadir-se, guarir, aixecar, acompanyar, socórrer, carregar, escoltar, protegir i acollir els qui ho necessiten per continuar vivint i existint. Verbs, tots ells, reflexius, perquè quan acollim ens acollim, i d'aquí neix el valor de l'experiència del compromís per deixar de ser anònims, invàlids, estrangers, oblidats, dependents, abandonats, desnonats, exclosos, aturats, malalts, absentistes o precaris. Des dels marges de la societat, des de la seva vulnerabilitat, emergeix una poderosa força. Paradoxalment, en un context on la pèrdua de sentit de les relacions va lligada a la quimera d'un èxit social només individual, és en la recuperació del sentit de la reciprocitat, la dependència mútua i la vulnerabilitat compartida que es poden trobar camins de futur. En la recuperació de la fraternitat.